

7. ЕКОНОМІКА ОБРАЗОВАНИЯ

БРЕУС С.В.

К.Е.Н., ДОЦЕНТ,

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

МОН УКРАЇНИ, УКРАЇНА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ З УРАХУВАННЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРІОРИТЕТІВ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку національної економіки вищі навчальні заклади як суб'єкти господарювання функціонують в умовах ринкових відносин (знаходяться під впливом негативних чинників зовнішнього і внутрішнього середовища), а відтак задля підвищення ефективності їх діяльності повинні розробляти та реалізовувати заходи, що сприяють запобіганню, послабленню або захисту від загроз діяльності вишу та призведуть до підвищення ефективності їх функціонування та конкурентоспроможності. Враховуючи зазначене виникає потреба в розробці заходів, що сприяли б захисту від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність ВНЗ. Об'єктивною підставою для цього є: погіршення фінансово-економічного становища ВНЗ та зниження рівня їх економічної безпеки; зниження рівня розвитку секторів промисловості, для яких здійснюється підготовка фахівців вищими навчальними закладами України; погіршення економічного розвитку держави у результаті зниження макроекономічних показників; зниження конкурентоспроможності України на світовій арені та, у загальному підсумку, зниження рівня економічної безпеки держави й національної безпеки в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті проблематики дослідження головні наукові результати певною мірою відображені в працях великої кількості науковців, зокрема таких: Г. Козаченко, В. Мартинюк, І. Стеців, Г. Тюленев, Л. Федулова, Т. Корнєєва. Віддаючи належне значним науковим здобуткам авторів з даної проблематики слід відзначити, що існує потреба в комплексному розгляді аспектів, пов'язаних з забезпеченням економічної безпеки ВНЗ з урахуванням реалізації євроінтеграційних пріоритетів України.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у комплексному розгляді аспектів, пов'язаних з забезпеченням економічної безпеки ВНЗ з урахуванням реалізації євроінтеграційних пріоритетів України.

Результат дослідження. Вітчизняна вища освіта, в тому стані, в якому вона перебуває сьогодні, не здатна ефективно виконувати функцію «соціального ліфта» і перестає бути сферою здійснення соціально-економічних інвестицій, які мають важливе значення для забезпечення економічного зростання України.

Нагальним є вирішення питання доступу до якісної освіти, особливо вищої, яка все більшою мірою стає платною, що зменшує можливості доступу до неї категорій населення, які відносяться до соціально незахищених. Та, навіть, не зважаючи на високу платню, українські виші через застарілу структуру підготовки спеціалістів, низьку оплату праці викладачів, недостатню матеріальну базу та наукову діяльність, випускають на ринок праці неконкурентоспроможних фахівців, а сама вища освіта вже давно дискредитована як джерело отримання професійних знань [1].

У контексті дослідження доцільно розглядати економічну безпеку ВНЗ в якості елемента системи (національна безпека – економічна безпека – економічна безпека країни – економічна безпека держави – економічна безпека підприємства). При цьому важливим є дослідження авторів, проведене в праці [2], де вони зазначають, що крім забезпечення екосесента (economic security of enterprise) є нагальна необхідність забезпечення економічної безпеки й суспільно важливих соціально-економічних систем, до яких належать вищі навчальні заклади, які автори пропонують називати «екосесед» (economic security of education). В цій же праці відмічається, що ВНЗ можна розглядати з позиції економічної корпорації (при вирішенні проблематики економічної безпеки ВНЗ необхідно використовувати принципові підходи до оцінювання економічної безпеки суб'єктів господарської діяльності з урахуванням особливостей діяльності ВНЗ, її продукту – знань та його комерціалізації) та як важливий елемент соціально-економічної системи (проблематику екосеседа потрібно формувати в контексті економічної безпеки країни). Проте автори в цій же праці, зазначають, що «експлейнарний базис екосеседа має формуватись на деякій змішаній позиції, яка зумовлена тісним зв'язком соціальних відносин у системі національної вищої освіти з економічними відносинами».

Однією з найзначніших конкурентних переваг України на шляху до розбудови економіки знань є високий рівень освіченості її громадян. Так, 45 % української робочої сили мають вищу освіту (за цим показником Україна посідає п'яте місце серед 37-ми країн) [3].

У відповідності з результатами проведеного загальнонаціонального опитування з метою дослідження громадської думки щодо вступу до ВНЗ за результатами зовнішнього незалежного оцінювання та певних питань якості освіти 32 % населення України питання вдосконалення якості вищої освіти відносить до завдань першочергової важливості [4].

На сьогоднішній день важливим завданням, яке має вирішуватись на усіх рівнях є підвищення якості вищої освіти шляхом узгодження потреб економіки, вимог ринку праці та роботодавців. Зазначене спроможне забезпечити підготовку конкурентоспроможних як на вітчизняному, так і на міжнародних ринках праці фахівців, які в перспективі зможуть забезпечити економічний розвиток держави на інноваційних засадах.

За даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) за 2015 рік [5]. Україна втратила 3 позиції і спустилась з 76-го (у 2014 році) на 79-те місце (у 2015 році) серед 140 країн світу

і знаходиться між Гватемалою та Таджикистаном. Причому показник її конкурентоспроможності також знизився на 0,11 з 4,14 до 4,03. В цілому, за 2011-2015 роки позиції України у цьому рейтингу не мали тенденції до стабільного зростання. Так, у 2011 році Україна посіла 82-е місце, у 2012 – 73-тє, у 2013 – 84-те місце відповідно. Проте у 2015 році позитивним результатом України слід вважати той факт, що за вищою освітою та професійною підготовкою держава піднялась на 7 позицій і зайняла 34 місце з 140 країн світу, що є конкурентною перевагою країни (конкурентною перевагою вважається чинник, за яким країна посідає 50-е місце і вище у рейтингу). Також держава зайняла 14-те місце в світі за рівнем охоплення вищою освітою та 38-е місце за якістю викладання математики та природничих наук, 44-те місце – за доступом до Інтернету в школах (плюс 23 позиції).

За вітчизняних реалій розвитку економіки України не простежується роль та механізм взаємодії держави на ринку праці з вишами і, як зворотній ефект, вплив елементів ринку праці на забезпечення економічної безпеки ВНЗ, економічний розвиток країни та забезпечення економічної безпеки держави. Іншими словами, є недосконалим механізм, завдяки реалізації якого відбувається взаємодія випускників ВНЗ та роботодавців шляхом узгодження ціни на інтелектуальний капітал та умов праці між ними з урахуванням іміджу вишів, що сприяє залученню інтелектуального капіталу нації до сфери національного виробництва та забезпечення економічної безпеки ВНЗ та держави.

Наявність і поглиблення розриву зв'язку між освітою, наукою та виробництвом є однією з причин відірваності знань, отриманих у вітчизняних вишах від вимог роботодавців.

В сучасних умовах відбувається нарощування негативних тенденцій розвитку вітчизняної вищої освіти, у результаті дії яких відбувається поглиблення розриву якості підготовки фахівців для потреб економіки, зниження рівня матеріально-технічного забезпечення ВНЗ, що здійснюють підготовку фахівців та збільшення частки непрацевлаштованих випускників загальноосвітніх та вищих навчальних закладів. Дані про кількість прийнятих студентів та випускників ВНЗ України наведено у табл. 1.

За даними табл. 1 протягом 2010-2013 років відбувалось щорічне зменшення кількості безробітного населення у віці 15-70 років проте у 2014 році порівняно з 2013 роком їх кількість збільшилась на 22,33 %, а у 2015 році відносно 2014 року – зменшилась на 10,44 %, однак у 2016 році порівняно з 2015 роком знову відбулось збільшення кількості безробітного населення на 1,42 %. Загалом у 2016 році відносно 2010 року кількість безробітного населення зменшилась на 2,08 %. Також досить значною є частка непрацевлаштованих випускників ЗОНЗ та ВНЗ, яка у 2016 році становила 15,6 %, у 2010 році – 15,5 %, частка безробітних за іншими причинами незайнятості є набагато меншою протягом 2010-2016 років (переважною є тільки частка вивільнених з економічних причин, вона становила у 2010 році 33,0 %, у 2016 році вона була дещо меншою і складала 22,4 %, незважаючи на збільшення кількості безробітного населення, а також частка звільнених за власним бажанням, за

угодою сторін, яка, навпаки, збільшилась з 27,2% у 2010 році до 33,0 % у 2016 році).

Таблиця 1

Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2016 рр. (у середньому за період)

2010 рік ¹	2011 рік ¹	2012 рік ¹	2013 рік ¹	2014 рік ¹	2015 рік ¹	2016 рік ¹
1. Безробітне населення у віці 15-70 років, усього, тис. осіб						
1713,9	1661,9	1589,8	1510,4	1847,6	1654,7	1678,2
2. Темп зміни безробітного населення у віці 15-70 років, % до попереднього року						
X	-3,03	-4,34	-4,99	22,33	-10,44	1,42
3. За причинами незайнятості, відсотків:						
- вивільнені з економічних причин						
33,0	27,7	23,5	21,9	22,3	27,8	22,4
- звільнені за власним бажанням, за угодою сторін						
27,2	30,1	34,0	34,6	31,8	28,9	33,0
- звільнені у зв'язку з закінченням строку контракту або договору найму						
10,0	9,2	8,4	8,1	7,8	7,5	9,4
- не працевлаштовані після закінчення загальноосвітніх та вищих навчальних закладів						
15,5	18,1	16,9	16,8	16,7	16,4	15,6
- робота має сезонний характер						
6,3	6,9	8,8	8,4	9,3	9,9	9,7
- незайняті через виконання домашніх (сімейних) обов'язків тощо						
2,4	2,5	2,5	3,8	4,6	3,7	3,2
- звільнені за станом здоров'я, через оформлення пенсії						
0,9	0,9	1,5	1,2	1,4	0,9	1,8
- демобілізовані з військової строкової служби						
1,3	1,2	1,4	1,0	0,3	0,3	0,7
- інші причини						
3,4	3,4	3,0	4,2	5,8	4,6	4,2

¹ Дані за 2010-2014 роки наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2015-2016 роки – також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Джерело: сформовано за даними [6].

Важливим чинником, що впливає на такий стан справ, є збільшення кількості абітурієнтів, які вступають на популярні, однак не затребувані в сучасних умовах спеціальності і не віддають перевагу при вступі вкрай дефіцитним з точки зору забезпечення потреб промисловості і економіки в цілому спеціальностям, подальше працевлаштування за якими не є пріоритетним для них через низький рівень оплати праці на підприємствах та скорочення їх кількості в сучасних умовах. У результаті дії зазначеного чинника відбувається зменшення мобільності робочої сили та подальша локалізація випускників ВНЗ у великих містах.

Зважаючи на зазначене актуалізуються питання, пов'язані з необхідністю здійснення збалансування фінансових та нефінансових показників з урахуванням взаємозв'язку між витратними і доходними частинами бюджетів

ВНЗ. Зокрема, існує нагальна необхідність розробки адаптованої під потреби ВНЗ збалансованої системи показників (Balanced Scorecard – BSC – розроблена на початку 1990-х років Робертом Капланом і Девідом Нортеном [7]) як одного з методів стратегічного управління. Реалізація зазначеного сприятиме, зокрема: акумулюванню фінансових ресурсів та подальшому їх спрямуванню у реальний сектор економіки; зменшенню рівня безробіття серед випускників вітчизняних вишів; забезпеченню економічної безпеки ВНЗ, держави та національної безпеки загалом.

Висновки. З урахуванням вищезазначеної необхідності врегулювання ринку праці з точки зору встановлення відповідності вимог ринку праці, економіки та роботодавців з метою реалізації євроінтеграційних пріоритетів України є доцільність у розробці та здійсненні комплексу заходів, що повинні передбачати наряду з іншим вдосконалення механізму управління сферою вищої освіти на усіх рівнях задля приведення у відповідність освітніх програм підготовки фахівців відповідно зі складовими економічної безпеки з урахуванням сучасних умов та перспектив розвитку економіки, у тому числі з проведенням обов'язкового моніторингу усіх зацікавлених у цьому процесі сторін (держави, роботодавців тощо).

Література:

1. Депутати хочуть зменшити вартість навчання в ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studiarium.net/page/360-deputati-hochut-zmenshiti-vartist-navchannja-v-vnz>.
2. Козаченко Г. В., Тюленев Г. Д. Позиціонування вищого навчального закладу в експлейнарному базисі його економічної безпеки / Г. В. Козаченко, Г. Д. Тюленев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tppe.econom.univ.kiev.ua/data/2011_24/Zb24_13.pdf.
3. Федулова Л. І. Державна політика розбудови економіки знань: особливості реалізації антикризової стратегії [Текст] / Л. І. Федулова, Т. М. Корнеєва // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 3–17.
4. Тестування та рівний доступ до якісної вищої освіти: громадська думка про ЗНО, вступ до вишів, проблеми вищої школи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/en/polls/2011-year/testuvannja-ta-rivnii-dostup-do-jakisnoi-vishoi-osviti-gromadska-dumka-pro-zno_-vstup-do-vishiv_-problemi-vishoi-shkoli.htm.
5. Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/ua/news/ukrayina-u-reytyngu-globalnoyi-konkurentospromozhnosti-2015>.
6. Державна служба статистики України. Безробітне населення (за методологією МОП) за причинами незайнятості у 2010-2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Kaplan R. S., Norton D. P. The Balanced Scorecard – Measures that Drive Performance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hbr.org/2005/07/the-balanced-scorecard-measures-that-drive-performance>.